

3. Карманський П. Українська богема // Молода Муза: Антологія західноукраїнської поезії початку ХХ століття / Упоряд. В. Лучук. – К., 1989. – С. 268-313.
4. Мілош Ч. Родина Європа / Пер. з польськ. – Львів, 2007.
5. Рудницький М. Ми і польська література // Назустріч. – 1936. – № 24. – С. 5.
6. Рудницький М. Посмертний портрет // Весни розспіваної князь: Слово про Антонича / Упоряд. М. Ільницький, Р. Лубківський. – Львів, 1989. – С. 75-77.
7. Стефановська А. Антонич. Антиномії. – К., 2006.
8. Якубець М. Слово про Богдана Антонича // Весни розспіваної князь: Слово про Антонича / Упоряд. М. Ільницький, Р. Лубківський. – Львів, 1989. – С. 376-379.
9. CRI. Przemilczana Ukraina // Sygnały. – 1933. – № 2. – С. 7.
10. Leśmian B. Poezje wybrane. – Wrocław, 1983.
11. Leśmian B. Znaczenie pośrednictwa w metafizyce życia zbiorowego // Leśmian B. Szkice literackie / Oprac. J. Trznadel. – Warszawa, 1959. – S. 45-65.
12. Pankowski M. Leśmian czyli bunt poety przeciw granicom. – Lublin, 1999.
13. Śliwiński P. Przygody z wolnością: uwagi o poezji współczesnej. – Kraków, 2002.
14. Słowo wstępne // Skamander. – 1920. – № 1. – S. 5.
15. Trznadel J. Wstęp // Leśmian B. Poezje wybrane. – Wrocław, 1983. – S. III-LXVI.
16. Tuwim J. Poezje. – Warszawa, 1999.

Отримано 13 листопада 2011 р.

м. Львів

Юрій Кочубей

УДК 821.512.161.09В.Дубровський

ВАСИЛЬ ДУБРОВСЬКИЙ І ТУРЕЦЬКА ЛІТЕРАТУРА

Розглянуто життєвий і творчий шлях відомого українського вченого і громадського діяча Василя Дубровського (1897–1966), його творчий доробок як сходознавця; проаналізовано основні публікації та роль у розвитку українсько-турецьких культурних зв'язків.

Ключові слова: В. Дубровський, дослідження турецької літератури в Україні, літературна традиція.

Yuriy Kochubey. Vasyl Dubrovsky and Turkish literature

The paper deals with life and works of a famous Ukrainian scientist and public figure Vasyl Dubrovsky (1897–1966). The author analyzes Dubrovsky's studies in the field of orientalism, surveys his major publications and defines his role in the development of Ukrainian-Turkish cultural ties.

Key words: Vasyl Dubrovsky, studies of Turkish literature in Ukraine, literary tradition.

Відомий український учений і громадський діяч Василь Дубровський (1897–1966) розпочав наукову кар'єру як історик України, але із другої половини 20-х рр. сконцентрував свою увагу на питаннях сходознавства. Він виявив великий інтерес до історії українсько-турецьких відносин, серйозно взявся за вивчення турецької мови, пройшов відповідну підготовку в Ленінграді і Криму. У Ленінграді вивчав турецьку мову під керівництвом акад. О. Самойловича (1880–1938), видатних знавців М. Дмитрієва (1898–1954) Є. Бертельса (1890–1957), а в Сімферополі студіював османську палеографію під керівництвом відомого каліграфа проф. Османа Акчокракли (1879–1938). Підготував короткий підручник османської палеографії, який загинув під час його арешту [див.: 3].

В. Дубровський прибув до Харкова 1925 р. по навчанні в Чернігові та Ніжині. Це був період посиленого інтересу до Сходу, де в різних країнах спалахували вогнища антиколоніальної боротьби. В Україні ж 1925 р. почали з'являтися памфлети М. Хвильового, в яких він висунув ідею “азіатського ренесансу”. У другому памфлеті, що увійшов до збірки “Камо грядеши?” (1925), М. Хвильовий заявляє: “Отже, гряде могутній азіатський ренесанс у мистецтві...” і далі: “Ми розуміємо його, як велике духовне відродження

азіатсько-відсталих країн. Він мусить прийти, цей азіатський ренесанс, бо ідеї комунізму бродять примарою не так по Європі, як по Азії..." [9, 160]. Але Хвильовий не відкидав досягнень європейської цивілізації, досвід якої має послужити для розвою азіатського ренесансу. Славнозвісний його памфлет "Україна чи Малоросія?" не був допущений до друку й поширювався у списках. У ньому він розвивав свою думку: "Азія знову виходить на широку історичну дорогу. Віковий тисячорічний відпочинок східного людського матеріалу – це період нагромадження енергії для всесвітніх універсальних завдань" [9, 421]. Безперечно, це дало поштовх розвитку сходознавства: уже в січні 1926 р. було створено ВУНАС, яка почала видавати свій друкований орган – журнал "Східний світ"; розпочалося вивчення східних мов, організовувалися поїздки українських письменників, митців у східні республіки СРСР.

В. Дубровський став активним членом ВУНАС, узяв участь у I і II з'їздах українських сходознавців, виступав із доповідями. На II з'їзді, де була присутня також делегація з Туреччини, було вирішено створити відповідно в Україні й Туреччині комісії для координації співпраці вчених-істориків двох країн. Секретарем української комісії призначили саме В. Дубровського.

В. Дубровський розглядав проблеми українсько-турецьких взаємин у широкому контексті: він розумів, що знання історії слід розширювати за рахунок вивчення культури сусіднього народу, його літератури й мистецтва, звичаїв і ментальності. Тож іще одним напрямком його роботи, крім історичних студій, стало вивчення сучасної турецької літератури й перекладацька діяльність. Уже 1929 р. у журналі "Східний світ" – №1–2 (7–8) він уміщує розвідку "Омар Сейф Еддін. Життєпис та характеристика творчості" й переклад трьох його оповідань. Дослідник простежує життєвий шлях письменника (1884–1920), а також розглядає його творчість, в основному високо оцінюючи белетристичні риси його оповідань та специфічну, наближену до народної мову, що в часи, коли творилася нова турецька література, уважалося великим досягненням. Далі він публікує свій переклад трьох оповідань О. Сейфеддіна, ніби як ілюстрацію до власної статті: "Три його оповідання, що наводяться нижче, взято з збірки його новел "Гізлі маабед" ("Таємний храм"), надрукованої у Стамбулі у 1926 р. Перше з них – "Віра у милосердя" при нескладній фабулі й трохи наївній психологічній розробці під кутом одвертої моралізації, цікаве з соціального боку своїм іронічним порівнянням черствості заможних з "милосердям" й співчуттям злодіїв. Друге – "Диво" одверто глузує з релігійних забобонів, описуючи, як злодій-професіонал покрив святі речі, зімітувавши воскреслого святого. Нарешті оповідання "Вода, яку п'є кожна людина", за вигаданим фантастичним сюжетом (названа автором "старовинна хінська легенда". – Ю.К.) приховує глибоку думку про обумовленість панування властителів сліпою слухняністю мас, – але ж якщо вип'є кожен хоч крапельку води справжнього розуму, який звичайно (в країнах старого ладу) зуть божевільям, то завалиться весь державний апарат експлоатації мас від паразитичної верхівки. Соціальний символізм цього оповідання майстерно загорнуто в художні форми вигаданих осіб та ситуацій. Викладено прозорою, милозвучною мовою. Ці три новели справді можуть бути зразками умілої нової турецької літератури" [7, 319-320]. Попри явний, прикметний для тієї доби домінуючий соціологізм дискурсу в тексті пера В. Дубровського, його розвідка й переклади дали українському читачеві можливість на конкретному матеріалі ознайомитися зі зразками турецької літератури початку ХХ ст.

Після зустрічі в Харкові українських і турецьких науковців вималювалися перспективи для плідної співпраці, тим більше що й на політичному небосхилі почало прояснюватися.

Видимим результатом серйозності намірів української сторони й готовності бути гідним партнером у співпраці стала підготовка спеціального українсько-турецького номера одного із провідних тогочасних журналів України “Червоний шлях”, який накладом 3000 примірників виходив у Харкові, тодішній столиці УРСР [див.: 4]. Це був суспільно-політичний і літературно-науковий журнал. Зміст спецномера (лютий 1930 р., №2 (83)) надруковано українською й турецькою мовами. Публікація спецномера була важливим і показовим епізодом турецько-українських відносин, котрий відбивав рівень зацікавленості обох сторін у подальшому розгортанні взаємно вигідної співпраці. На жаль, тоталітарний режим розгромив українське сходознавство й така цікава і плідна ініціатива не мала дальшого розвитку.

Слід визнати, що номер підготовлено цілком професійно: переважна кількість матеріалів присвячена Туреччині, навіть у хронікальних замітках і бібліографіях, що публікуються традиційно в кінці журналу, дані по Туреччині подано досить широко. Зміст відповідав профілю видання: у ньому містилися літературні й суспільно-політичні матеріали. Із художніх текстів бачимо поетичні твори – вірші Махмуда Еміна (у перекладах Павла Тичини) й Ахмеда Хашіма, і прозу – оповідання Суад Дервіш “Він?”, “Ятик Еміне” Рефіка Халіда і три оповідання Омара Сейфеддіна в перекладі В. Дубровського (“Верблюд”, “Милостиня”, “Капітуляція”). Переклади супроводжувалися досить докладними біографічними замітками про авторів із короткою бібліографією їхніх творів – “Від перекладача”.

Активну роль у підготовці літературних матеріалів і всього номера відіграв А. Ковалівський (1885–1969): він виступав і як перекладач, і як дослідник. На основі публікації в німецькому журналі “Die Welt des Islams” (автор Г. Дуда) він підготував статтю “Ахмед Хашім, сучасний турецький лірик”. Ним же написано дві бібліографічні замітки про турецькі книжки: шкільний посібник Ахмеда Мохтара й поетичну збірку Неджіба Фазила “Бруки”. До літературної частини можна зарахувати й новелу Л. Первомайського “Яхта “Аднан”, в якій він описав свою подорож через Чорноморські протоки на пароплаві під час поїздки по Туреччині.

І після виходу “Червоного шляху” В. Дубровський продовжував наполегливо працювати над перекладами з турецької мови. Одна за одною вийшли з його передмовами перекладені ним книжки турецьких письменників: роман “Нур Баба” Якуба Кадрі Караосманоглу (1885–1975) [див.: 3], збірка “Оповідання” Омара Еддіна Сейфа [див.: 6] й оповідання “Ятик Еміне” Рефіка Халіда Карай (1888–1965) [див.: 8], а четверту книжку – “Народні оповідання” Рефіка Халіда з його передмовою та коментарями – було прийнято до друку 1933 р., але наступні події завадили її виходу у світ: як відомо, разом із багатьма іншими українськими вченими їх автор опинився в ГУЛАГу.

Про глибоко відповідальне професійне ставлення В. Дубровського до своєї роботи свідчить його заява до президії УНДІС, де він просить надати йому за власний кошт відрядження до Києва для роботи в Кабінеті арабо-іранської філології: “Це відрядження мені потрібно для використання наукової літератури, якої нема у Харкові в питанні про суфійський орден Бекташівців, що його ліквідували кемалісти. Це дослідження потрібне мені для написання передмови до відомого роману “Нур Баба” сучасного турецького письменника Якуба Кадрі, що його переклад закінчую”. Дата: 2.1.1931.(35) [див.: 2].

Видно, що В. Дубровський цілком достатньо орієнтується в турецькій літературі, і це дозволяє йому давати короткі, але суттєві оцінки творчості того чи того автора. Про Омара Еддіна Сейфа він пише: “Один з найцікавіших письменників Туреччини нашого часу” [див.: 6], про твори Рефіка Халіда:

“Сюжети беруться з глибини життя мас, трактовка реалістична, мова літературна, але близька до щиронародної” [5, 25].

Важливою й похвальною рисою В. Дубровського як орієнталіста-літературознавця було те, що кожну свою публікацію перекладів він супроводжував передмовами, коментарями і примітками, бо розумів, що українського читача треба спочатку ввести у світ турецького письменства, дати відповідні тексти, потім із допомогою коментарів та приміток щодо історичної епохи, звичаїв, реалій, імен полегшити розуміння того чи того твору. На жаль, це не завжди трапляється із сучасними перекладачами, особливо коли вони роблять переклад не з мови оригіналу, а з російського перекладу.

Так і до збірки “Оповідання” Омара Еддіна Сейфа написав він “Передмову”, в якій суголосно своїй попередній замітці дав життєпис турецького письменника, схарактеризував його мову, розповів про його особистість. Збірка містить 11 оповідань, крім того, ще три твори друкувалися в журналах, що разом становить 14 україномовних перекладів видатного турецького прозаїка переломного періоду – початку ХХ ст. До збірки ввійшли такі оповідання: “Таємний храм”, “Час спогадів”, “Кресало”, “Винахід”, “Вплив пояса”, “Замовлення від жабок”, “Верблюд”, “Милостиня”, “Диво”, “Вода, яку п’є кожна людина”, “Капітуляція”.

До книжки Рефіка Халіда Карай “Ятик Еміне” В.Дубровський написав “Попереднє слово”, де вміщено біографію письменника на тлі турецької історії ХІХ – ХХ ст., а також характеристику його творчості, що належить, як зазначав А. Ковалівський, до “так званого “народницького” напрямку”. Зроблено також коментарі.

У 1933 р. у видавництві “РУХ” вийшов повний переклад відомого роману Якуба Кадрі Караосманоглу “Нур Баба”. У ньому змальовано Туреччину в роки кемалістської революції, котра внесла великі переміни в суспільне життя, зачепила всі прошарки населення і, зокрема, діяльність суфійських тарикатів (орденів), що мали значний вплив на населення республіки, яка народжувалася під гуркіт війни проти чужоземних загарбників. Ліквідація халіфату, усунення релігійних діячів від впливу на політику, заходи з лаїцизації всього суспільного життя у країні, що століттями жила за законами шаріату, не в усіх викликали захват, багато хто не бажав бачити Туреччину оновленою на засадах європейських поглядів про відділення державних справ від релігійних. Якуб Кадрі виступив на підтримку нового ладу, зокрема проти ордену бекташів, до якого й сам у молоді роки належав. Тимчасова заборона книжки сприяла тому, що роман мав великий успіх, хоча й був підданий критиці представниками традиційно налаштованих громадян. Пізніше роман було екранізовано, фільм вийшов під назвою “Таємниці Золотого Рога”.

В. Дубровський опублікував свій переклад разом із двома передмовами Якуба Кадрі (до першого видання – “Пояснення” і до другого – “Друге пояснення”), в яких давав відповідь критикам із табору бекташів. Перекладач підготував і свою передмову – “Якуб Кадрі та його роман “Нур Баба”, де подав біографію письменника й характеристику його творчості, крім того, що було дуже доречним, короткий нарис історії тарикату бекташів. Це значно полегшило українському читачеві входження у світ думок і почуттів турка в буремні революційні роки.

Бачимо, що В. Дубровський ставився до своєї роботи перекладача з усією науковою сумлінністю.

Після війни на еміграції він виступав в основному як історик і політолог, але інтересу до турецької літератури не втрачав. Про це свідчить той факт, що як “праця №63 Українського Морського інституту” за його редакцією і з його коментарями 1948 р. у Західній Німеччині вийшли нариси молодого німецького тюрколога Гайнца Грісбаха-Тугана “Новітнє турецьке красне письменство” (“Die moderne türkische Prosaliteratur” – своєрідне довідкове видання про турецьку

літературу нових часів [див.: 1]. На першій сторінці читаємо: “Авторизований переклад з німецької мови під редакцією проф. В. Дубровського”. Місце видання значилося як “На чужині”, тепер ми знаємо, що це було містечко Корнберг. У ті часи українські політичні емігранти на своїх виданнях зазначали місце виходу публікації неточно або взагалі подавали іншу країну, оскільки боялися, щоб їх не захопили спецгрупи НКВД, які полювали на політичних емігрантів і так званих “невозвращенців”.

У довідникові наводяться детальні біографічні дані про 28 найвідоміших турецьких письменників, подано бібліографію їхніх творів. Хотілося б додати, що ця німецько-українська праця закінчується приміткою від редактора (тобто В. Дубровського) такого змісту: “Цим висловлюю щире подяку П. д-ру О. Прицакові за його допомогу в моїй праці лексикографічними довідками” [1, 28]. Як бачимо, наш патрон, перший директор Інституту сходознавства ім. А. Кримського НАН України, теж прислужився до появи цієї винятково цікавої й вагомої публікації.

В. Дубровський уважав за необхідне дати “Пояснення від редактора”, де вказував: “Важливість для українців знання культури і духовного розвитку нашого найближчого південного сусіда – турецького народу – не підлягає сумніву. Між тим українське громадянство, навіть в його фахових, літературознавчих колах, навряд чи має будь-яке (не кажемо вже – ясне) уявлення про турецьку літературу, зокрема сучасну” [1, 5]. Далі він пояснює особливості праці Г. Грісбах-Тугана, труднощі роботи в царині туркології через брак необхідних джерел, дає вказівки щодо транскрипції та вимови турецьких слів.

Важливе значення має “Передмова” до публікації, де висвітлюється історична роль Кемалю Ататюрка у створенні новітньої турецької держави, а також “Товариства дослідження турецької мови” (“Türk dili araştırma Kurumu”), ідеться про реформування мови та певні штрихи до історії нової турецької літератури.

Короткий огляд зробленого В. Дубровським для вивчення й популяризації турецького красного письменства в Україні засвідчує, що він справді був сходознавцем-тюркологом широкого профілю, розумів завдання українського сходознавства на тому історичному етапі, коли він жив, і сам, наскільки мав можливість, зробив вагомий внесок у розбудову українсько-турецької співпраці.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Грісбах-Туган Г.* Новітнє турецьке красне письменство / Авториз. пер. з нім. мови під ред. проф. В. Дубровського. – На чужині, 1948.
2. ІР НБУВ. – Ф. Х. – Спр. 28632. – С. 20 і на зв.
3. *Кадрі Якуб.* Нур Баба. – Харків: РУХ, 1933. – 153 с.
4. *Кочубей Ю.* З історії українсько-турецьких культурних взаємовідносин. Спец. номер. “Червоний шлях”. – № 2 // *Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин*: Зб. наук. праць пам’яті доктора історичних наук, професора Пархомчука Станіслава Максимовича / Відп. ред. В.А. Смолій. – К.: НАНУ, 2007. – С. 253-257.
5. *Матяш І.* Василь Дубровський – науковець і організатор // *Особа в українській архівістиці: Біографічні нариси.* – К., 2001. – С. 121-140; *Матяш І.* Василь Дубровський. Історіографічні дослідження в історії України. – Вип. 12. – К., 2003. – С. 284-405; *Матяш І.* Маловідомий історик Василь Дубровський // *Проблеми славянознавства.* Сб. науч. статей і матеріалів. – Вип. 3. – Брянск, 2001. – С. 277-290; *Астаф’єв О.* Світ як стан духу // *Сіверянський літопис.* – 1997. – № 6. – С. 37-39; *Кочубей Ю.* В.В. Дубровський (1897–1966) і його внесок в українське сходознавство // *Східний світ.* – 2005. – № 3. – С. 24-32; некрологи: у ж. “Український історик”. – Рік III. – 1966. – Ч. 1-2 (9-10). – С. 92-97 та в ж. “Церква й життя”. – 1966. – № 4. – С. 26-27.
6. *Сейф Еддін Омар.* Оповідання. – Харків: РУХ, 1932. – 163 с.
7. *Східний світ.* – 1929. – № 1-2 (7-8). – С. 319-320.
8. *Халід Рефік.* Ятик Еміне. – Харків: ЛІМ, 1931. – 44 с.
9. *Хвильовий М.* Твори: У 5 т. – Нью Йорк; Балтимор; Торонто. – Т. IV. – С. 100.
10. *Червоний шлях.* – 1930. – № 2.

Отримано 10 листопада 2011 р.

м. Київ

